

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, доцента Дьоменко Сергія Васильовича
на дисертацію Долгова Антона Геннадійовича на тему
«КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ВИПРАВЛЕННЯ
ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ», подану до
разової спеціалізованої вченої ради Класичного приватного
університету на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08
«Право» за спеціальністю (081 Право)**

Актуальність та обґрунтованість вибору теми дослідження, обумовлена низкою важливих соціально-правових явищ, зокрема, по-перше, процесом трансформування кримінально-виконавчої системи у напрямку побудови із неї пенітенціарного механізму у контексті загальнодержавного вектору до євроінтеграції; по-друге, постійним корегуванням законодавцем нормативних регуляторів кримінально-виконавчої системи у розрізі змін кримінально-правової політики; по-третє, багатоплановою природою виправлення засуджених, що продукує розуміння цього явища як інституту кримінально-виконавчої системи, і як умови ресоціалізації, і як мети застосування заходів впливу тощо; по-четверте, введенням у дію новітніх інструментів оцінки ступеня виправлення засудженого до позбавлення волі з метою визначення можливості застосування інститутів заміни покарання, умовно-дострокового звільнення, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання тощо. Перелік існуючих та потребуючих свого нагального вирішення питань можна продовжувати, і навряд чи взагалі є можливість його закрити. Між тим, слід констатувати, що всі вони стають на порядку денному вітчизняної кримінально-виконавчої науки, а також вказують безпосередньо на високу ступінь значущості предмета дослідження А.Г. Долгова. Взагалі розгляд та виявлення проблематики засад виправлення засуджених, відкриття шляхів для їх практичного подолання корелюється із стратегічною ціллю держави щодо удосконалення методів та інструментів

виправлення і ресоціалізації засуджених та їх подальше впровадження, яка окреслена у сучасній державній Стратегії реформування пенітенціарної системи. З позиції науки постановка такої цілі формує актуальні завдання наукових розвідок, тому тематика «Кримінально-виконавчі засади виправлення засуджених до позбавлення волі в Україні» є вельми злободенною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Змістовний контекст дисертації А.Г. Долгова має загальні співпадіння з основними загальнодержавними програмними документами, що підкреслює вірний напрям задач дисертаційної праці.

Так, тема дослідження відповідає основним напрямам реалізації Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18.03.2004 № 1629-IV, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021, Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 р. та операційному плану її реалізації у 2022-2024 рр., схваленим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р, та виконана в рамках науково-дослідної роботи Класичного приватного університету «Розвиток системи кримінальної юстиції, правоохоронної та правозахисної діяльності в Україні у воєнний та повоєнний періоди» (державний реєстраційний номер 0123U02119).

Вищенаведене доводить вірність поставлених задач для наукової розвідки головному напрямку еволюції правової науки в цілому та кримінально-виконавчої доктрини зокрема, що підкреслює її актуальність та своєчасність.

Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи у наукових виданнях.

Основні наукові здобутки своєї праці дисертант оприлюднив у трьох статтях, з яких дві були опубліковані у наукових фахових виданнях, що

входять на підставі рішень МОН України до переліку фахових видань категорії "Б" у галузі юридичних наук (081 – Право), одна стаття в журналі, який індексується в міжнародній наукометричній базі Web of Science Core Collection.

При цьому, перша стаття була присвячена кримінально-виконавчій характеристиці програм виправлення та ресоціалізації засуджених в місцях несвободи України. Друга висвітлює здобутки автора при проведенні порівняльного аналізу вітчизняних кримінально-виконавчих приписів та польського пенітенціарного законодавства. Третя стаття, також стосується питань міжнародного досвіду виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі.

Крім зазначеного, отримані результати дисертаційної праці А.Г. Долгова знайшли свою апробацію у трьох тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях

Загалом, оцінюючи повноту викладу основних результатів дисертаційної роботи у наукових публікаціях, слід підкреслити, що головні здобутки знайшли у них своє відображення.

Оцінка наукового рівня дисертації.

За результатами наукового пошуку, автор зробив низку висновків та рекомендацій по вдосконаленню діючих законодавчих норм. Дані пропозиції зроблені на підставі ґрунтовного аналізу кримінально-виконавчих засад правового статусу засуджених до позбавлення волі та мають логічну пов'язаність із попереднім доктринальними доробками у цій сфері, а також широкою емпіричною базою дослідження. Остання представлена статистичними показниками Міністерства юстиції України за 2020-2024 рр., узагальненими даними результатів анкетування 286 осіб зі складу персоналу установ виконання покарань ДКВС України та 328 засуджених до позбавлення волі (Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Херсонської, Черкаської та Чернігівської областей) України, результатами вивчення 346 особових справ

засуджених. У роботі також використано інформацію, яка висвітлена в оглядах, бюлетенях, інформаційних листах, наказах Міністерства юстиції України.

Дисертаційна праця має власну, оригінальну побудову, яка відкрила автору можливість досягти визначеної мети та у повному обсязі виконати поставлені завдання. У процесі наукової розвідки було використано достатню кількість вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів України.

На нашу думку, запорукою отриманих результатів праці став суттєвий вплив на них вірно підібраних та вміло застосованих автором методів наукового пізнання, а саме: діалектичний метод (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2) дозволив йому навести обґрунтування відповідного понятійного апарату; історико-правовий метод (підрозділи 1.1, 1.2) застосований для розгляду стану наукової розробки предмета дослідження дав можливість оцінити його у ретроспективному ракурсі; порівняльно-правовий метод (підрозділи 1.3, 2.2) був використаний для оцінювання відповідних положень зарубіжного законодавства та формулювання пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства; формально-логічний – для аргументації окремих положень та висновків.

Змістовний контекст публікацій автора і самої дисертації вказують на високий науковий рівень проведеної роботи, а також наявність обґрунтованості і наукової значущості у зроблених в ній висновків та рекомендаціях, їх практичної доцільності.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що дисертація А.Г. Долгова є однією з перших на сьогодні монографічних праць, яка базується на аналізі останніх суттєвих змін у кримінально-виконавчому законодавстві завдяки якому надано системну оцінку кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі, а також представлена низка новітніх для доктрини положень і практичних рекомендацій по вдосконаленню законодавства, зокрема:

1) виокремлено п'ять історичних періодів становлення та розвитку кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі (каральний, філантропічний, політико-репресивний, виправно-трудоий, сучасний), що надало можливість не тільки повністю розкрити їх зміст, а й виділити основні тенденції трансформації пенітенціарної політики від каральної до виправної;

2) обґрунтовано, що кримінально-виконавчі засади виправлення засуджених до позбавлення волі утворюють такі елементи як: правова основа виправлення засуджених до позбавлення волі; дуалізм суб'єктів виконання й відбування кримінальних покарань; правовий статус суб'єктів виконання/відбування кримінальних покарань; соціально значущий результат у виді виправлення засуджених до позбавлення волі та запобігання вчиненню ними нових кримінальних правопорушень; міжнародне співробітництво у сфері виправлення засуджених до позбавлення волі;

3) удосконалено:

- правові та теоретичні підходи до обґрунтування кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі, що надало змогу визначити їх ефективність на етапі реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему нового європейського зразка;

- заходи, спрямовані на виправлення засуджених до позбавлення волі, відповідно до чинних міжнародних стандартів поводження із засудженими;

- поняття соціальної роботи із засудженими до позбавлення волі як комплексної діяльності уповноважених осіб установ виконання покарань, спрямованої на надання засудженим до позбавлення волі соціальної допомоги та підтримки, необхідних для забезпечення соціального захисту засуджених і створення передумов, необхідних для їх виправлення й ресоціалізації;

- поняття режиму позбавлення волі як встановленого нормами кримінально-виконавчого права комплексу заходів виправного характеру, спрямованих на забезпечення прав, свобод і законних інтересів засуджених, а

також їх правообмежень, пов'язаних з процесом відбування покарання у виді позбавлення волі, що є необхідною умовою соціальної адаптації засудженого до перебування у виправній колонії відповідного рівня безпеки;

4) набули подальшого розвитку:

- шляхи вдосконалення вітчизняної системи виконання кримінальних покарань щодо виправлення засуджених до позбавлення волі, що окремо кореспондує саме з європейським вибором реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформацією в пенітенціарну систему нового європейського зразка;

- наукова позиція щодо того, що суспільно корисна праця засуджених до позбавлення волі з основного засобу виправлення засуджених сьогодні перетворюється на їх трудову зайнятість;

- позиція щодо можливості реалізації засудженими до позбавлення волі права на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Практичне значення отриманих результатів дисертації А.Г. Долгова полягає в тому, що сформульовані положення, узагальнення, висновки й рекомендації можуть бути використані:

- у практичній діяльності - для підготовки матеріалів про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, зміну умов тримання засуджених до позбавлення волі, а також у процесі виправлення засуджених до позбавлення волі в Україні (акт впровадження Державної установи «Миколаївський слідчий ізолятор» від 03.01.2024);

- у науковій роботі та освітньому процесі - як матеріали для подальшої розробки загальних і спеціальних питань кримінально-виконавчого права щодо виправлення засуджених до позбавлення волі та при викладанні навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право», підготовці

підручників і навчальних посібників (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 06.03.2024).

Характеристика основних положень дисертаційної праці та її завершеності в цілому.

Дисертаційну працю А.Г. Долгова слід оцінити як цілісну працю, яку автор побудував за законами логіки відповідно до поставленої мети та визначеним завданнями. Структура і зміст роботи мають направленість на повноцінне розкриття предмету дослідження, який корелює із визначеним об'єктом. Праця за своєю структурою сформована на підставі приписів МОН і має наступні елементи: анотація, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменування на 26 сторінках) та додатків (4 на 17 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, із них основний текст займає 170 сторінок.

Анотація дисертаційної праці повністю відповідає її змісту та у стислій формі відображає основні здобутки та головні ідей відносно предмету дослідження та його об'єкту.

У **вступі** обґрунтовано актуальність та вибір теми дисертації, окреслена її мета, визначено об'єкт та предмет розвідки, поставлені завдання дослідження. Окрім того вказаний зв'язок праці із науковими програмами, планами і темами. Наведені методи дослідження у розрізі підрозділів в яких вони застосовувалися. Розкрита наукова новизна отриманих в дисертації результатів та їх практичне значення.

Три основні частини дисертаційної праці містять комплексний аналіз кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі, який базується на доробках національної кримінально-виконавчої доктрини, положеннях чинного українського та міжнародного законодавства, на підставі якого зроблені відповідні авторські пропозиції щодо вдосконалення кримінально-виконавчих нормативних приписів.

У **першому розділі** дисертації, який отримав назву «Теоретико-методологічні засади виправлення засуджених до позбавлення волі в Україні» були досліджені основні теоретичні та методологічні питання розвідки проблематики кримінально-виконавчого інституту виправлення засуджених до позбавлення волі, а саме: проаналізовано стан та методологію наукового дослідження виправлення засуджених до позбавлення волі; досліджено генезис виправлення засуджених до позбавлення волі; вивчено міжнародний досвід виправлення засуджених до позбавлення волі.

У **другому розділі** «Правові та організаційні основи кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі в Україні» була надана правова характеристика базовим елементам кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі. При цьому автор визначив поняття та розкрив зміст кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі, надав аналіз нормативно-правового забезпечення кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі, визначив і надав характеристику суб'єктам цих кримінально-виконавчих засад.

У **третьому розділі** «Кримінально-виконавча характеристика засобів виправлення засуджених до позбавлення волі в Україні» автор зупинився на оцінці сучасних легальних засобів виправлення засуджених до позбавлення волі. В межах цього розділу він надав кримінально-виконавчу характеристику таким засобам виправлення засуджених до позбавлення волі в Україні, як: режиму, суспільно корисній праці засуджених до позбавлення волі, соціально-виховній роботі із такими категоріями засуджених. Крім того, окремо він зупинився на описі загальноосвітнього й професійно-технічного навчання та громадському впливі, як методам виправлення засуджених до позбавлення волі.

Оформлення дослідження відповідає встановленим вимогам для такого виду робіт. Дисертація виконана грамотною українською мовою.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді дисертації А.Г. Долгова та опублікованих ним праць фактів порушення академічної доброчесності, текстових запозичень без посилання на джерела не виявлено.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. У цілому відзначаючи цілісність дисертації А.Г. Долгова послідовність викладення ним своїх думок, слід звернути увагу на окремі дискусійні положення роботи:

1. Автор, надаючи визначення поняттю «кримінально-виконавчі засади виправлення засуджених до позбавлення волі» (с.98), підкреслив важливість виокремлення основних ознак цього інституту, у закритий перелік яких, за його думкою, повинні входити наступні явища: 1) це система множинних елементів маюча тісний зв'язок з іншими системами; 2) урегульованість цих елементів нормативно-правовими актами (національними або міжнародними); 3) реалізація даних елементів входить не тільки у коло практики персоналу установ виконання покарань ДКВС України, а і до інших недержавних інституцій; 4) дані елементи являють собою комплекс засобів, спрямованих на виправлення засуджених до позбавлення волі в період їх соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції в суспільство. На підставі наведеного дисертант формує таке авторське бачення поняття «кримінально-виконавчі засади виправлення засуджених до позбавлення волі - це система множинних елементів, які забезпечуються нормативно-правовими актами (національними або міжнародними), з метою реалізації персоналом установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, іншими недержавними інституціями, комплексу засобів, спрямованих на виправлення засуджених до позбавлення волі в період їх соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції в суспільство» (с.99).

На нашу думку, дане визначення має окремі недоліки. По-перше, вбачається, що між представленими автором ознаками цього інституту та його визначенням не повинно бути протиріч. Між тим, у четвертій ознаці автор асоціює досліджувані засади (систему множинних елементів) як

«комплекс засобів», а у самому визначенні цей «комплекс засобів» представлений вже як те, що реалізується конкретними суб'єктами. По-друге, відсутність конкретизації у визначенні відносно розуміння, що таке ці «засади» (при цьому вказівка на «систему множинних елементів» нічого не виокремлює, бо само по собі відноситься до безліч явищ дійсності) унеможлиблює його практичне застосування та визнання предметом дослідження. По-третє, навряд чи можна вважати тотожними «комплекс засобів» та «засади виправлення», враховуючи те, що загальноновизнаним у науці є розуміння засад у якості основних начал, принципів, нормативно-керівних положень, а засобів, як конкретних приймів та способів. По-четверте, вбачається помилковим вважати метою існування засад «реалізацію суб'єктом якихось заходів». Будь-які засади мають за мету створити організаційні, керівні контури тієї чи іншої системи, тобто універсальні правила спираючись на які формується сам механізм або регулюються відносини, що залишилися не врегульованими.

Таким чином, наведене авторське визначення кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі, за нашою думкою, потребує корегування.

2. Розроблюючи підрозділ 2.2. «Нормативно-правове забезпечення кримінально-виконавчих засад виправлення засуджених до позбавлення волі в Україні», дисертант, спираючись на визначені ним періоди, приводить загальну характеристику норм, регулюючих відносини у кримінально-виконавчій системі та, закінчуючи аналіз, наводить висновок: «реформування системи виконання покарань, спрямованих на виправлення засуджених до позбавлення волі, засвідчують поступальну та поетапну трансформацію вітчизняної кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну нового європейського зразка, процес реалізації якої триває до сьогодні» (с.115). У подальшому у висновках до розділу 2 та загальних висновках він цю думку розвиває, стверджуючи про «поступову еволюцію національних елементів організаційно-правового забезпечення виконання покарання у виді

позбавлення волі шляхом трансформації кримінально-виконавчого законодавства України в пенітенціарне» (с.186). На нашу думку, враховуючи предмет розгляду – «нормативно-правове забезпечення засад...», та загальновідомий факт про реалізацію у державі євроінтеграційних реформ, зокрема у кримінально-виконавчій системі, наданий автором висновок не відображає результатів вирішення поставленої задачі (с.26), тим чином, що питання еволюції, тобто генезису правового регулювання виправлення засуджених були досліджені у розділі 1.2 (с.49-70).

3. Торкаючись питань новітньої пенітенціарної моделі, автор акцентував увагу на тому, що у цій системі виправлення засудженого набуває нового змістовного наповнення: воно розглядається «як надання соціальної, психологічної та іншої підтримки засудженому під час відбування покарання» (с.90-91). Спираючись на важливість для розкриття предмету дослідження питання сутності виправлення засудженого, слід зауважити про обмеженість висвітлення цього аспекту у дисертаційній праці.

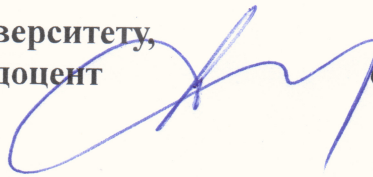
Разом з цим, слід підкреслити, що наведені зауваження здебільшого носять дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації А.Г. Долгова.

Висновок. Рецензована дисертація Долгова Антона Геннадійовича на тему «Кримінально-виконавчі засади виправлення засуджених до позбавлення волі в Україні» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» виконана згідно з вимогами наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», відповідає спеціальності 081 – Право та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), і є завершеною науковою працею, а наведені в ній наукові результати містять елементи

наукової новизни, які мають теоретичне і практичне значення для науки кримінально-виконавчого права. Відповідно до викладеного, автор цієї дисертації – **Долгов Антон Геннадійович** – на основі її публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Рецензент:

**Професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук, доцент**

Сергій Дьоменко